

I. I. U.
II
1300
L

ACADEMIA ROMÂNĂ
MEMORIILE SECȚIUNII ISTORICE
SERIA III TOMUL XIII MEM. 2

DOAMNA ELINA A ȚERII-ROMÂNEȘTI
CA PATROANĂ LITERARĂ

DE
N. IORGA

Ședința dela 8 Aprilie 1932

Intâmplarea m'a făcut să găsesc un al cincilea exemplar din *Triodul-Penticostariu* dela Târgoviște, 1649, pe care Doamna Elina, soția lui Matei Basarab, l-a dăruit Sârbilor ¹⁾.

E o ediție îngrijită, cu litere inițiale simple și altele în care se înfățișează îngeri, capete de animale, etc., în stilul Renașterii ruso-polone. Frontispiciile în acelaș stil, înguste, sunt făcute pentru alt format și culese din mai multe serii.

Cercetându-l cu luare aminte și puindu-l în legătură cu mediul literar și politic al epocii, el trezește reflecții care ni s'au părut că oferă un interes.

Bibliografia românească veche prezintă din această rară și prețioasă carte, cu o singură ilustrație și un frontispiciu, postfața, care înseamnă data și împrejurările publicației, dar lasă cu totul la o parte foarte importanta și destul de întinsa prefață.

¹⁾ Триодѣион сѣ естъ трипѣкенець сѣион великои Пентдесѣииници Пентикостарион ѿ дрѣвоу писаниѣ сѣиѣ ж а певчычѣиоу и блѣгоу колѣномѣ рачѣниѣиоу сръбскаго народа ѿпасноу изнѣицинии, etc. Acesta e un *Triod-Penticostariu*, iar « *Triodul postului* », de care e vorba în *Bibliografie*, la No. 56, de pe pagina 175, nu e decât tot acesta. — Exemplarul nostru are în dosul ultimei pagini din Prefață însemnarea: « Să se știe aceste cărți câte au arătat [înain]te le-amü plătitü singur nu[mai] eu și nime să n'aibă treabă după moartea mea. Eu popa Radu ». Aiurea (p. 107 și urm.): « † Aastă sfântă carte se numeaște Penticostarü au fostü alü moșului popei lui Iane, și, findu-i nepotü, m'au și învățatü și carte și mi-a ia (*sic*) fostü și duhovnicü și mi-i l-au datü la moartea lui, și eu așa mărturisesc cu sufletul mieu la vreama mea să aibu a răspunde pintru acestü cuvântü, iarü eu ilü lasü inü mâna fiiiui-mieu Gheorghii, să fiie alü lui și niminea treabă fär cuvântu lui treabä cu elü să nu aibă, iarü [cine] s'arü ispiti să-i facä vre unü valü afarü dinü cuvântulü [mieu], să fie anathema și proclätü ».

238 D.

О reproducem aici, ca punct de plecare al explicațiilor noastre :

Елена вѣиим промышленіе^м и благодатію владычица всея землѣ уgroвлахін запланн^и скол, и про^ч: Чтѣн^икѣишомс и препобѣн^икѣишомс въ іеромонасе^х ѡхрѣтѣ ѡцс дамаскинс, въсея стѣ имен^ныа горы адо^н-скіа, прейзвѣнемс исповѣник^х и въскѣмъ сѣщи^м ѡ сїеиннаго съвѣкснленіа сръбскѣа, дѣлжннй поклонѣ ѡ даваѣт.

Приносѣи оубо вниы извѣстныа нѣкогда, и доволнаа ѡкрсженіа блгоро^нное имсжественное прошеніе ѡсебѣ, ѡци тревѣженнн игда снрѣчѣ лицѣ говѣннѣа нѣкоого достодолѣжное, виднѣсѣа блгосло^нныхъ прѣлагающе и просѣщее вѣщій. и паче дрѣзновѣннѣ, ѡ мсжа ѡбѣщающа потребс немалѣа имсцаго крѣпостн, ниже бѣ хотѣннѣа вѣжѣа сїю дрѣжаго нѣжитѣ^аства кораблѣ ѡкрѣмляющаго, недрѣманно^м оум^м, себѣ днѣ блженѣ проходащаго, и иже по^ани^м начинѣемы^м, Алкннн^аскіа оустража днѣ, имлекѣитчїе не малы^м ижднѣннѣа прнносѣащаго проснсте и вѣи доврѣ творѣще, и превѣдѣюще еуслкїа заповѣдї въслѣдѣ идше: ѡбѣче ниже вѣскѣ^х, крннкѣиша^а блн^з лихонмѣннѣа: всгдѣже ичѣстѣ, свон^ственнѣише Кар^м слышашн^м въ ѡднѣк^х, изыдете Карїн, не пѣки сѣт^з цѣтѣ^а прѣденетвеннаа: іакоже и еже ѡ въскѣ^х проснті. бѣ^зстыднѣ, невѣм^в такѣмн истнны и же паче въскѣ^х прочнѣѣт^в филозофїа, іаще бранс іскренно илн лѣкѣтелю: дѣющемс комодїн^скн, и трѣжествющемс трагодїнскн), иѣ вы блголсчнѣ и цѣломсдреннѣ, проснсте ѡ нн^же подобаше и когда, и кѣкѣ: сего ради и полсчнсте прошенїа ѡбн^акѣ, и бѣ^с дѣло наше, ваше, тревѣ^х дѣлнное хотѣннѣ просѣщнм оубо никакоже ѡ малѣхѣ^м, такѣннѣ сїеиннѣа вѣшеа главы, иѣ іакоже потребнѣ бѣше бѣс помагѣющемс, скорбю благода^т множїцію слово^м, наипѣче дѣло^м сѣщнсю пресловѣстнсю ислѣ^ачайшнсю ѡ дахомъ: нагсютс испрвнхѣ^м, лсчшнсю ненѣвнстн, и кѣ бсдсщомс врѣмнн нерасклѣ^ннсю: зане въ истїнѣс, процѣктаю^т блго да^тннн врѣтоградн вѣнѣс, нкѣл^знаа и не ѡрѣннла проскѣаю^т, и ещѣ благодатїи ко^бчѣг, непнрнвндрнѣсѣа прѣденѣ, іакоже нѣкогда мсвкѣдѣнн снмонн^а, илн играж илн тшамсѣа и звѣстн. въ истннѣс бѣ^зглѣт^в вѣ^нкѣ, нашѣа црѣкѣ пѣ^нтнкоствара,

оу срѣднѣ вашей поволи нѣкъ исправленна, и ѿ нѣки^х, непотребны^х ва^м писменъ испраненна и испавенна: нашею печатнею и данна мѣдр^к, и оуже наследный с^т вѣкъ възничила, перваго, втораго и третаго, един^к слово^м по лалонѣхъ, скла^м многихъ иных^х достойна къ ѿше^й дшеви^кй по^звѣ, къ ро^аномѣ врачествѣ, къ дх^овном^х къскр^нию, ни пе^но^зво, и премѣдрое молни ѿ миро^м рече^нна^м былѣмъ пе^нтикоста^р е^нма оубо еже ѿбогочати, ѿ еже богатѣти ест^ь цр^твеннѣ, пачеже доворотворити ѿ еже благострада^тю слацае и добрѣ изречеса, доворотвореніе оубо самое исе^е еже дати паче нежели възати пре^а избрхо^м зане въ истинѣ вѣи^н да^р и подражаніе и влагодѣаніе, егже ни, тѣже лшче, множае кикна пѣснодѣйствова^н де^нни^с. и паче по до^нк^ь: блговоречеса исе^е ѿ стракона тогда паче ѿаками къ подражам^ь быти, егда, ест^ь блготворѣши требш^ним. и посамодѣ^ржц^с титѣ, къп^нюще. при^дкте ѿ мене акі ѿ нѣла почр^пайте до вроблагостныа стра^л: когѣ бѣ оутамаетса; іако есте ственнѣ блгое, блгопривещит^е ное^м, и вѣншет^ь, ине състараетса, и не оукрадет^ь са. при^дди оубо блг^нм^ь мже^м кр^кпчѣйше поможе^м, блг^гмъ добрѣвѣдаше, іако. въсѣмъ оугаждати пов^ьсемѣ (аще и не оудобнѣйшаа вещь чѣнѣйшаа), въсѣчки потребнѣ, прежеже въсѣхъ, на^м и^мже жити несамы^м тѣчю и збр^ашим^ь, нсжда, и на^авѣск^ь миранѣ сътво^рши^м попеніе, и промысленіе ѿпле^тши^м: ѿбачеже блготворити н^зр^днѣ, и ноческое житіе ѿблбизавши^м и блженнсю ѿнсю жи^ни ѿслазавши^м ѿ дѣтекагѣ възолѣта, подобнѣ быти есд^нхо^м, іако пол^еное, закон^ное, прав^еное и препо^абное, си^м сице ра^зсждѣнны^м, по дх^с скла^м наказанно^м, и оумо^м зогланѣ ѿ вж^твен^нк^нишемъ и лоукистаж^паши^м, дати и послати къса есг^сбла навыкох^м: приложі и оудвоеннсю часть (да ма^нчюѣще ѿнсю стагириты требшею часть) неішеванн быша ѿ дрѣвнѣиш^нх^ь пре^лти. Се^гѣ радн и мѣ еж^твнагѣ павла завѣщаніе къ оумѣ и^мше, есг^сблагѣ любоч^тіа, ча^чкагѣ сирѣч^ь и еж^твеннагѣ вас^ь оудостонх^м, вашими молитвами и блг^нми правы оувѣченн. оубо скончеса и съвр^ешнса дѣло, іакоже оубо мѣ люботрднѣ пре^аложих^м, а іакоже гѣи блгои^зволисѣ такѣ и^бы^м: сты-

ди^м еосѧ рещи, ѿ изыческаѧ йма^рмены, еіе^м, ѿ нѣжды прѣ^анарѣ
кован^нныѧ, занѣ и^зкакет^у ѿ двора цркве нашеѧ, пред^клы же йѡвѣ
не^счтіѧ ѡкрѣждетсѧ, в^сема рѣ^лкѣяющагѡ чаческое самоуправствіе. Благо-
дѣшнѣ оубо да^нное пріймѣте, занѣ благодарѣй паки хоче^т възати,
йѡкоже ѡбщеє слово глетъ, й ѿ намѣренія йстинны незаваздило їст^у: й
кѡеблагодѣть немалъчашаѧ^м е^м, нѣ акнѣгда испѣцающ, благодарѣтелѧ
благодарѣй й прикласчяющемсѧ при^зцаѣ^т, терѣскоѧ трѣвѣ веле гла^снѣйше,
й виза^ттйагѡ свобда протнѣкъшѣмащягѡ се^амицію послѣ догл^сное,
ѡксадже й пріймѣтый да^ртѣне, йще ймалъ й кратекъ, хвали^т мужъ
мѣдрый й благо оу^мный, найлѣчша тогосѣдѧ. нѣ глет нѣкѣтѡ, ѡдарѣхъ
речѣннаѧ, сѡмѣреннаѧ быти длѣжна сѡймалѣйшаѧ, нѣже ѿ себѣ да
хвали^м кѣтѡ посылаѣмаѧ гла Лскіѧ^н (ствѣденно воеіе йне клѣчнмо):
такъ кѣтъ ѿ преподо^бнѣйшій, ѿ сюдѣ прѣмѣдрѣйшій въ вѣхъ ісѣѡ^м.
притѣмѣ вѣщѧ їст, да хвалитѧ блжнннй, ане оустѧ твоѧ, тѣждый
не твоіе оустнѣ: іако ѿ йныхъ хвала, сеѣк оубо сл^ачлѣшаѧ слышаніѧ-
дрѣгн^м же йже ѡсламо^м сеѣк хвала скръѡнѣнѣшаѧ вещь нѣ йѡвѣн,
чѣнныѧ вътри^зннщ^х, дрѣгн^м побѣждающыѧ тѣѧ, народѡвѣщѣти
ѡбывѣша, вѣ^зсладо^м самѡсловіѧ ѿ ймающе йако многоученннй свѣдѣ-
телѣствѣт^у. Пастѣ^рх^у приложи й ѡное йще хочеши всѧкаѧ блгодѣ^т
йѡвалмаѧ видн^тсѧ тѣжетнѧ, йвремѧ енкелійагѡ изыкатажщее,
понеже акн по нашѣма бывѣ^т ѿ оудѡвнагѡ пристѣплѣннѧ, й деже
чрѣтоже^нна (іакоже годѣ штропоѡици) радѣетсѧ бѡхѡма. й паче ра-
дѣетсѧ нѣ оубѣ видн^м предѡсловіе прѣскачющеє вѣснѣ предѣкы начрѣ-
таннѧ предѡсло^ннагѡ, ѣдинотѣчю поминяющеє въ ва^м блгодѣтнѣйшн^м
ѡцѣм^у, концѧ нашн^х нача^а косн^ннаѧ, Колофо^н же прѣно налагаѣм^у прѣлю-
бнмѣйшю мѣрѣ нашѣ вѣчестіе, ѡнем^уже йзаннѣже нещѧ^ано дрѣха
моѣго възлагю: дрѣзю рещн, йако ймазѡна сѣпнтелеѡа. поживѡ-
пнсе^м. чѣтнѧ йлаюе^знѣйшнѧ блгодѣти, оузамнѣкнми дрѣга дрѣзѣк
сѡзвѣю^тсѧ, паче Гордѣйскоѧ оузы, чѣтнмнѡщѣ въвѣдѣнное живѡ
хѣдо^жнѣйшеє играніе; блговремен^ннѡ блгодѣ^т прійте, въздадите блго-
дѣвъзелагодѣ^т, йакоже наѡчн стѣсѧ: нѣкаѧ е^с блгодѣ^т въпрашѣете,
йкоѣ, прошеніе; не трѣзю златѡтѣвѣнн^х рн^з, индѣйсн^х енсерѡ^в, каме-

ній многоцѣнны^х, ѿ мѣжіе нестѣжліиі, бл҃гъпрювреме^{ны} не требю,
 си^х ѿтрицаюса, пища бо неполе^{на}, богаство же бѣ^з ѿчико: ѿ
 мѣтвѣ оуботцѣса, теплѣ^м кѣ бѣ молѣніи, и равнѣдѣиіи мой гнѣ^х и
 свпрѣжнѣ ж^адѣ^м іако іле^к. Сіа мо^аба наша, сіе и прошѣніе, вѣш^е еже
 дати и въ время дати, ѿ ходатае Н҃с и чл҃кѣм^ъ по^чтени^ишїи,
 въсакомѣ, рече ѿ^н. просащомѣ ѿ тебе дати, и въ время ѿбѣщѣ.
 дане оубо салгани бѣде^м молѣніи моли^м са: ѿ да быхѣ^м ѿ де^ржали
 мо^абы наша. прїидѣте моли^твеннымъ рскн въздвиг^нѣте, кѣ въсеви-
 дащемѣ сѣмотрителю, вди^гкъ наши^х спсѣніи, ѿ волны^х и нево^аны^х пре-
 грѣшѣніи^х наши^х, іако да ѿ сѣдѣс свободи^ншесѣ ідеже тма и мно-
 жес^тко бѣде^м, и не и^речѣнны^х вныхѣ бл҃гъ, нхже ѿко невидѣ^т и оубо
 неслыша, ползчи^м: бѣди бѣди; ходата^иствѣющн^м вѣши^м моли^тва^м, ѿ
 ни^хже наша висѣт^т. Здра^нствѣнѣте б҃го бл҃годѣиіи, иживіте пребл҃гв-
 повѣнѣшнемѣ и вънѣстр^ннемѣ чл҃кѣ, ѿми^н.

E o lucrare erudită, în care, cu citarea lui Homer și Simonide, a lui Strabon și Titus, a Stagiritului și a lui Plutarh, cu pomenirea Amazonelor și a nodului gordian, în legătură cu cerea călugărului Damaschin, e vorba de « corabia vieții ce se conduce de mintea care nu doarme », de « adevărul filozofiei », de « tămăduirea neamului » și « învierea sufletului », de « odăjdiile cusute cu aur » și de « bissul de India », « bunuri vremelnice ». Ea se încheie cu călduroase rugăciuni creștinești.

Cum se vede, Elina face un dar mănăstirii sârbești dela Athos, fundației Sfântului Sava, Chilandarului. Superiorul acestei vechi și glorioase mănăstiri, care nu odată se învrednicise și de darurile Domnilor români, dela Neagoe Basarab, soțul princesei sârbești Milița Brancovici înainte, acel Ioan Damaschin, cerând, cum spune titlul tipăriturii, să se dea o ediție a Triodului-Penticostariu într'o ortografie cu care Sârbii să fie deprinși, deci fără semnele românești îndatinate ж și ѡ, el trimete pentru supravegherea tiparului pe călugărul bosniac, născut la Camengrad și crescut în mănăstirea Gomionița, dar care trecuse la Athos, Ioan. Acesta conduce, în calitate de corector, pe meșterul român Proca, pomenit la capătul post-feției.

Pe ce cale s'a ajuns însă la această legătură între Doamna principatului muntean și între Sârbii pe cari sufletește ea voieste să-i ajute?

Dacă ne gândim la influența, atotputernică atunci, a fratelui Elinei, Udriște Năsturel, care a adus dela Chievlul unde fusese «spudeu», student ¹⁾, sub conducerea lui Petru Movilă — nu fusese trimis oare acolo de fratele lui Petru, Gavril, care a stătut Domn la București? — o modă rusească, arhaizantă și latinizantă, retorică și «înflăcărată», pe care o găsim deopotrivă în litera pietrelor de morminte, în aceea a unor documente, în stilul acestor inscripții și hrisoave, dacă ne gândim, deci, la această influență, nemerim de sigur. Cine altul decât acest frate a putut face «epigrama» de sub stema Elinei, încunjurată de litere ruso-latine de modelul arătat mai sus, bucată de versuri în care e vorba, pentru a explică numele Doamnei, de *ἐλεος*, de «înțelepciunea lui Platon» și de «bisericele tracice» ale Sârbilor? Dar trebuie făcută restricții ²⁾.

Elinea însăș a putut să aibă o creștere aleasă. E o Doamnă care scrie. Avem dela dânsa scrisoarea către «judeceasa» Brașovului pentru a i se trimete o meșteră de broderie (chiar în acest an 1649) și aceea în care vorbește de bătălia dela Finta ³⁾. Dar unde e vorba, ca în această Prefață, de Simonide și de Plutarh, nu din cunoștințele acestei nobile femei puteau fi luate aceste podoabe de erudiție.

Tot așa, înainte de Gheorghe Brancovici și de ivirea ideii slavono-sârbești pe care acesta o reprezintă în Cronică și în activitatea sa — să nu uităm că pentru Români el se făcea un Brâncovean —, o orientare panslavistă, înrâurită însă de Rusia muscălească, a putut plecă dela Udriște. Țara-Românească ar fi fost ca un element de legătură între Chievl și între acel singur centru rămas atunci pentru viața literară a nației sârbești, Chilandariul.

Restul trebuie căutat în legăturile lui Matei însuș cu Slavii din Sud.

¹⁾ Pentru termin *Buletinul Comisiei Istorice a României*, V, p. 130 No. 21.

²⁾ Cf. memoriul meu despre familia Beldy, în aceste «Memorii», IV (1925), și *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, pe 1931.

³⁾ Iorga, *Brașovul și Români*, pp. 110-11, No. 3; *Revista Istorică*, XII, pp. 18-19.

Mihai Viteazul avuse a face numai cu Bulgarii, din cauza unui îndoit fapt: aceștia aveau un cler superior grecesc care lui, semi-Grecul de sânge, îi aducea prin Dionisie Rali, Paleologul de sânge imperial, închinarea nației cârmuite de ai săi, și, în al doilea rând, rezervării agitațiilor creștine în Serbia de către Sigismund Báthory, care, râvnind cucerirea pașalâcului de Timișoara, se sprijiniă pe elementele sârbești luptătoare din părțile bănățene sau vecine, peste Dunăre, cu Banatul.

Matei Basarab pare a fi avut a face și el tot numai cu Bulgarii. Se cunoaște dintr'un document publicat de Fermendžin omagiul ce i s'a adus de o deputație bulgărească, al cării vis eră ca Domnul român să ridice din nou steagul cu leul al vechilor Țari dela Târnova ¹⁾.

Cu Bulgarii se înțelegeă el, deci, național; contactul cu Sârbii, datorit caracterului creștin ecumenic al Domnilor noștri de atunci, eră posibil numai prin Athos.

Aici Matei se adăusese ca dăruitor vechilor Domni munteni prin închinarea, încă din 1631, la mănăstirea lui Xenofont sau Xenovul a schitului Zdrălea, probabil dispărut astăzi²⁾; tot dela dânsul e confirmarea către aceiași a moșiilor Rața și Siliștea, plus via dela Căciulești și înoirea unei rente anuale de 10.000 de aspri ³⁾. Mănăstirea Sfântului Dionisie sau Dionisatu dela Muntele Sfânt primiă una de 4.000 ⁴⁾. Moșiile Cotluzului fură de asemenea înstărite ⁵⁾. Ceeace nu l-a împiedecat pe Domnul muntean de a luă înapoi, în 1639—41, Athosului și « altor mănăstiri din Țara Grecească » lăcașurile Tismana, Argeșul, Brădetul, Dealul, Bistrița, Glavaciocul, Snagovul, Cotmeana, Valea, Mislea, Tânganul, Potocul, Râncăciovul, Bolintinul, Câmpulungul, Căldărușanii, Brâncovenii, Sadova, Arnota, Motrul, Nucetul și Menedecul ⁶⁾.

¹⁾ V. acum în urmă studiul d-lui Zlatarschi în Sbornicul pentru Țarul Simion. Un « Macarie, exarhul dela Târnova » la Matei în 1633; Hurmuzaki, XIV, p. 162, nota 1.

²⁾ *Ibid.*, p. 132, No. CCXXXI; p. 133, n-le CCXXXVI—VII; p. 163, No. CCXLVII.

³⁾ *Ibid.*, No. CCXXXV; p. 195, No. CCLXXXIII.

⁴⁾ *Ibid.*, p. 134, No. CCXXXVIII; p. 164, No. CCL.

⁵⁾ *Ibid.*, p. 146, No. CCXLII.

⁶⁾ Codrescu, *Uricariul*, V, pp. 161, 331; XXV, p. 382.

Deși Chilandariul nu apare în aceste dani, el aveà, încă dela Mihnea Turcul, în 1589, un venit anual de 15.000 de aspri dela Munteni ¹⁾.

Dar tipăritura dela 1639 a Doamnei e în legătură cu un mare plan al lui Matei de a da cărți de slujbă întregii lumi slave din preajma lui.

În adevăr o scrisoare a Chiprovicianului Francisc Marcanich, catolic, datată din orașul său, însemnat pentru comerțul Sud-Estului european, la 10 August 1637, cuprinde aceste înștiințări: « Că Matei-Vodă, Domnul Țării-Românești, care stăpânește acum, are de gând (*intende*) a retipări cărțile bisericești de rit oriental, de care se servesc preoții și călugării din principatul său și din multe alte provincii, precum: Moldova, Rusia, Bulgaria, Serbia, Rascia, Herțegovina, cea mai mare parte din Tracia și din Macedonia până la Sfântul Munte; care cărți sunt scrise în caractere sârbești, zise ale Sfântului Chiril, în limba ilirică veche, care e tocmai aceea în care s'a tipărit Liturghieriul iliric la Roma, în tipografia Sfintei Congregații de Propaganda Fide, de acest Rafael de mai sus (părintele Rafael Croatul, călugăr franciscan observant²⁾, căruia îi scrie Marcavich, ca și cunoscutului Monsenior Iugoli), pentru că toate acele părți au cea mai mare lipsă și nevoie de aceste cărți. Al doilea, că *principele de mai sus a trimes să caute prin deosebite provincii cine să înțeleagă această limbă și să poată revedea și îngriji de tiparul (attendere alla stampa) acestor cărți, și n'a găsit pe nimeni care să fie în stare; și, pentru că i s'a spus că sus zisul părinte Rafael o înțelege și ar fi bun de aceasta, principele a spus acelui nobil să-i scrie și să caute a-l face să vie în Țara-Românească, dându-i pentru acest scop o scrisorică a lui ca pașaport pentru părintele pomenit ».*

Iată scrisoarea însăș alipită la înștiințarea de mai sus:

« Mathias, Vayvoda Valachiae, etc. Rev. Pater! Nobilis vir, familiaris noster Franciscus Marcavich de nonnullis nostris et quae animo

¹⁾ Hurmuzaki, XIV, p. 86, No. CXLIX.

²⁾ V. P. V. Năsturel, *Viața Sf. Varlaam și Ioasaf*, p. LVIII; Ilie Bărbulescu, *Studii* p. 136; *Vechile relații*, p. 6; *Relations*, pp. 325—6 (pasagiile mi-au fost arătate de colegul meu, părintele N. Popescu).

habemus pietatis negotiis R. T. nomine nostro edocebit atque ad praestandum nobis studium et laborem suum eandem ad curiam nostram invitabit. Ei itaque plenam fidem haberi volumus et humanitatis tuae personam prestolabimus, nostra liberalitate fruituram. Bucareste, 19 iulii 1637.

Mathias, etc. ».

Bucuros de această invitație, Marcanich arată corespondenților săi dela Roma că « s'ar putea ușor câștiga și readuce la unirea cu sfânta Biserică romană și la supunerea către Papă acel principe și boierii, adică nobilii, cu tot clerul acelei provincii prin mijlocul acelor cărți ale lor, la care ei cred, dar dela sine nu le pricep ». S'ar putea trimete, de Sfântul Părinte, « vreo reclivie și mai ales din acea licoare ce izvorăște din moaștele Sfântului Nicolae din Bari ». Rafael ar putea fi trimis cu titlul de vizitator apostolic, ceeace l-ar ridică în ochii Domnului. Ar trebui ca el să aducă « doi-trei alți frați pricepuți și morali (*intendenti et esemplari*), cari să știe limba ilirică, pentru a putea să steie cu dânsul, pentrucă acei din Bulgaria sunt puțini și slabi de carte. Dar totul în taină și de frica Turcilor. Și, totul în mare grabă, pentrucă *Domnul are de gând să trimeată la Chiev să cheme pe un oarecare schismatic* (« il principe ha pensiero di mandare in Kiovia a chiamar un certo scismatico »), și Marcavich cată să-l împiedece.

Se recomandă apoi ca Papa să adreseze lui Matei un brev apostolic în care să-i trimeată binecuvântarea, vorbind și « de autoritatea Pontificilor Supremi și de supunerea pe care o datorim cu toții Sfântului Scaun », dar fără a pomeni de tipar, « deoarece principele n'ar voi să se afle de ai săi că el caută să aducă pe un Latin pentru a li îndreptă cărțile ».

Brevul a și fost redactat, la 28 Februar 1638, cu pomenirea dorinții pe care Urban al VIII-lea o are pentru trimeterea de emisari și « în provinciile cele mai depărtate » (*ad remotissimas etiam provincias*). Rafael Croatul, care e delegat și pentru a vorbi despre mântuirea sufletească lui Vodă și a supușilor lui e prezentat, fără a se preciza scopul venirii lui, ca unul « căruia pentru integritatea și învățătura lui i s'a încredințat de mult recenziunea și îndreptarea câtorva cărți pentru folosul Bisericilor ilirice care, după privilegiul acestui Sfânt Scaun serbează

oficiile în limba slavonă veche » (*cuius integritati ac doctrinae nos aliquot libros ad usum ecclesiarum illyricarum quae ex privilegio huius Sanctae Sedis in lingua slavonica antiqua divina peragunt officia recognoscendos et corrigendos iam pridem commissimus*)¹⁾.

Dealtfel, în principatul lui Matei erau Sârbi și Ragusani. O listă din 1644 arată la Craiova pe mai mulți negustori de acest neam: Paval Giura Markich, Antun Palušich, Petar Palušich, Dimitrie Slavich, Todor Perich, Ivan Nicola Antich și alții, apoi căpitanii Andrea și Iancul, un Croat, « Guosdeni Ivan Harvatin », un Ragusan Matei²⁾.

După această corespondență catolică, nu există deci tipar slavon în Țara-Românească la 1637. Totuș se pare că în adevăr la 1636 se tipărise în Câmpulung de Rusul Timotei Alexandrovici un Molitvenic³⁾. Informația lui Marcavich, din August, se referă astfel la o stare de lucruri mai veche; de fapt încă în Ianuar 1637 apăruse și Psaltirea lui Matei, dedicată « drept-credinciosului și evlaviosului neam al patriei noastre și altor neamuri legate cu noi în credință și conglăsuind cu noi în gloriosul dialect slovenesc, adecă Bulgarilor, Sârbilor, Ungrovlahilor, Moldovlahilor și celorlalți »⁴⁾. *Numele Elinei e alipit de al lui* în prefața din care culegem aceste rânduri.

Un Bulgar din Macedonia, Meletie, fusese adus pentru tipar în locul lui Rafael, și meșterul călugăr eră dela mănăstirea bulgărească din Athos, Zografal; i se dădù vechea mănăstire Govora⁵⁾ și i se adause, un moment, alt Bulgar, din Ohrida, Ștefan⁶⁾.

¹⁾ Fermendžin, *Acta Bulgariae ecclesiastica*, în «Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium», XVIII, 1887, pp. 47—49, n-le XLVI—VII. V. și în raportul de misionar din acest timp: «Li loro libri sono stampati in diversi luoghi come in Moscovia, Venetia et Transilvania, et ancor questo principe a stampato certi; la stampa venetiana è più apprezzata da loro» (*ibid.*, p. 97). E și lauda lui Matei, ctitor de biserici. Alt brev, în 1647, *ibid.*, p. 179, No. XCI. I se dau relicvii și icoane în 1652 (*ibid.*, p. 222, No. CXXX). Un privilegiu pentru arhiepiscopul de Sofia dela Constantin Șerban, *ibid.*, pp. 251—3.

²⁾ *Ibid.*, p. 149, No. LXXX. La Novobrdo, vechea cetate a minelor de argint sârbești, eră un grup de Sârbi cărturari (*ibid.*, pp. 225—6, No. CXXXV).

³⁾ *Archiva societății științifice și literare din Iași*, II, p. 407. Cf. Bianu și Hodoș, *Bibliografia*, I, pp. 103—104.

⁴⁾ *Ibid.*

⁵⁾ *Ibid.*, No. 37.

⁶⁾ *Ibid.*, p. 146.

La 1642 se trecuse, prin Cazanie, la tipăriturile românești ale lui Melchisedec Peloponezianul din Câmpulung (el apare și la 1650), dar nu fără ajutorul lui Ștefan și al « drucarului » rus Ioan Cunotovici; Proca, fiul lui Stanciul dela Ocnele Mari, un croitor, Lupu din Lucavăț, se întâlnesc alături, dar și *Sârbul, dela Râmnicul Vâlclii*, Tudor Dumitrovici ¹⁾. Ei trec la Dealul, în 1646, sub egumenul Ioan, un zugrav, care face poarta cu *portretele lui Matei și al Elinei*, iscalite în litere ca ale lui Udriște Năsturel, și *Elina plătește* pentru a se publică tot acolo traducerea acestuia, din latină în slavonă, a « Imitației lui Isus Hristos ». *Cartea pătrunde și la Chilandariu*.

Astfel se ajunge în chip firesc la sosirea lui Ioan din Gonionița și la tipărirea pentru Sârbi a Triodului-Penticostariu.

Cu publicațiile Mitropolitului Ștefan tiparul muntean a luat pentru vreo cinci ani un alt drum, oprindu-se la moartea lui Matei. Încă din August 1653 însă Doamna nu mai eră în viață ²⁾, — în Maiu, Udriște îi scrisese frumoasa epistolă despre lupta dela Finta: « Avem nădejde în mila lui Dumnezeu să se surpe semeția vrăjmașilor noștri », — dar forma retorică a inscripției ei mormântale, amestecul citației latine din cartea lui Iov, arată pe fratele ei ca viu.

¹⁾ *Ibid.*, p. 153.

²⁾ Iorga, *Inscripții*, I, pp. 106—107.

